

TANULMÁNYOK.

Gyulai Pál emléke.

— Születésének százados évfordulóján. —

SZÁSZ KÁROLY

elnöki megnyitója a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1926 március 13-án tartott közgyűlésén.

Az után a méreteiben és ragyogásában páratlan csillagrajzás után — amely a magyar égboltozatot a XIX. század első negyedében a Deák és Kossuth, Arany és Petőfi, Kemény és Jókai, Szigligeti és Madách megjelenésével gazdagította — a jeles férfiak bölesejében szintén nem szegény második negyedszázadot 1826 elején *Gyulai Pál* születése nyitja meg. Ennek az irodalmunkban oly fontossá vált eseménynek most értük el évszázados fordulóját, nem természetes-e tehát, hogy mikor a Magyar Irodalomtörténeti Társaság ezévi közgyűlésére egybesereglettünk: első szavunkkal Gyulai halhatatlan szellemét idézzük s emlékét dicsőítjük?

Kazinczy után senki sem volt annyira igazán és olyan kizárólagosan irodalmi ember, mint Gyulai. Bizonyára voltak nálánál nagyobb tehetségű és termékenyebb íróink, de nem volt egy sem, aki az egész világot annyira az irodalom szemszögéből nézte volna, lelke minden gondolatát s napja minden percét oly teljesen az irodalom ügyének és az irodalmi élet kérdéseinek szentelte volna, mint ő. „Nekünk az irodalom és művészet több, mint más, szerencsésebb nemzetnek, nemcsak a műveltség és szellemi élvezet kérdése, hanem a nemzetiségé, a nemzeti lété is egyszersmind“ — ezt mondotta Gyulai egy helyen és ezt érezte mindig, s ez a felfogás sugárzott minden nyilatkozásából.

Gyulai hatása formailag voltaképpen kettős irányban nyilvánult. Egyik: amit irodalmi műveiben megörökítve átszármasztatott a késő századokra is, a másik: amely az ő földi

személyéhez volt kötve, s amely eleven erőként élt benne és vele, de halála után — sajnos — nem maradhatott meg egybeitt, mint kortársai emlékezetében s ezzel lassanként elhalványodik és el is fog tűnni. A nagy írókkal való személyes érintkezés — ugyan nem mindig, de sok esetben — jelentékenyen erősíti egyéniségük helyes ismeretét és ennek következtében igazi hatását. Különösen fokozta Gyulainál, akit valójában csak az érthetett és értékelhetett, aki jól ismerte őt, aki tudta, hogy Gyulai gyakori haragja sohasem fakad bosszúból, irigységből vagy más nemtelen indulatból s mérgesen pattogó szavainak jégesője nem annyira a személynek szól, akinek fején kopog, hanem annak az elvnek, — vagy talán elvtelenségnek, — mit az illető képviselt és hangoztatott.

Tudjuk, hogy a Gyulai-család már a XVI. század végén nemességet kapott. Címerükben fehér rózsza és fehér lilium díszlik, a szív őszinteségének és a lélek becsületességének jelvényei. A címerszerző ős bizonyára a maga nyíltságával és komolyságával szolgált rá e kitüntetésre, s így századokon át öröklődő családi vonásoknak mondhatók azok, amelyek Gyulai Pált is elsősorban jellemezték. Nemesak mint ember tűnt ki e tulajdonságokkal, mint költő is, úgy a líra, mint az elbeszélés terén, s mint kritikus is, ezekkel ékes. Mint ember, élete egyetlen viszonylatában sem vetkezte le írói jellegét, s mint író, sohasem tagadta meg emberi eredeti természetét. Nyíltság — párosulva valami meg nem alkuvó szeretetével az igazságnak — és komolyság, nyomában a legerősebb felelősségérzetel: ezek voltak a főtényezők, amelyekből Gyulai értékes egyénisége formálódott. Barátai közül a legnagyobbak: Arany János, a költő, — Deák Ferenc, az államírfi, — Görgey Artúr, a hadvezér — mintha vele együtt valamennyit egy bordában szótték volna, értelmi kiválóságuk mellett az erkölcsi nagyságnak voltak halhatatlan képviselői, csupa okos, józan, tisztos, lelkiismeretes férfiú, minden hiúság, képmutatás és szertelenkedés nélkül.

Gyulai egyik fő-főjellemvonása: a nyíltság, harcos természetének megfelelően olyan páratlan bátorsággá éleződött ki, hogy irodalmunkban ahhoz foghatót talán még sohasem tapasztalhattunk, korunk egész közéletében is talán csak Tisza István szókimondó bátorságával hasonlíthatjuk össze. Amit Tisza István a politika terén annyit hangoztatott, keményen korholva

a magyarnak a népszerű jelszavakkal szemben való gyávaságát, azt vallotta és cselekedte Gyulai irodalmi téren. Örök kár, hogy Gyulai már a patriárkáknak cselekvésre kevésbé képes, közömbös korát járta, mikor századunk elején felütötte fejét az az erkölcsiékben léha, ízlésben nem válogatós, nyelvében nyálkás és sokszor az érthetetlenségig szenvelgő, gyakran egyenesen nemzetellenes, de legalább is nemzetietlen költői irány, melynek összefüggése a háború után ránk szakadt, nemzeti katasztrófával immár kétségtelen, s mely egy csomó jóhiszemű rövidlátó, s egy sereg tudatos méregkeverő segítségével megint mind erősebben és erősebben kezd mozgolódni, mételyezve ifjúságunk lelkét, s megtévesztve a közöséget. Oh, ha ez a veszedelmes mozgalom még harcos kedvének és erejének teljében érte volna Gyulait: szembeszállása az emberi közösség és a világhaladás hangzatos jelszavaiba burkolt méregterjesztőivel bizonyára áldásos eredménnyel járt volna. S mennyire kellene ma is a Gyulai ítéletének éles boncolókése, hogy apróra szétszedje azoknak a teltségben itt-ott nem jelentéktelen — bár egy esetben sem óriási —, erkölcsi érzékben és nemzeti érzésben pedig eléggé fogyatékos és kifogásolható poétáknak költészetét, akiknek nevét írják lobogójukra — kisebb-nagyobb betűkkel — azok az úgynevezett modern szellemelek, akik a haladást költészetünk legdrágább hagyományainak lerombolásában s e hagyományok követőinek időtlen lekicsinylésében látják. Oh, mennyire kellene ma a Gyulai igazságának súlyos buzogánya, hogy megdöngetné kiesít a palánkot ezek körül a „progresszivek“ körül, akik a maguk ultramodern dekadenciájának lidérebetűivel nem átallják mind mélyebbre csalogatni boldogtalan nemzetünket a lelki lezüllöttség ingoványába.

De mikor arról beszélünk, hogy mennyire üldözte Gyulai az idegen szellemen élőködő, s a magunk „fényes nemzeti bélyegét letépő“ magyarokat, nem győzzük említeni és hangsúlyozni, hogy viszont más oldalról mennyire távol állott az úgynevezett vadmagyarságtól — a maga józan, természetes és egyenes felfogásával és modorával mindig kifogásolva a szájhősök nagyhangú hazafiaskodását, a merész tudatlanságot, a színpadias páthoszt, s az igazság komoly és őszinte szeretetének hiányát. A politikai pártéletben voltaképen sohasem vett részt, de — s ez is ősi magyar vonás volt benne — a nemzeti politika

sorsdöntő kérdései iránt állandóan élénken érdeklődött, nem léha pártoskodásban, hanem a nemzeti közérdek áldozatos szolgálatában látva a politika igazi feladatát. De mint izig-vérig irodalmi ember, az országos politikában sem tévesztette soha szem elől a kulturális szempontokat, ismervén mibenlétét és értékelvén jelentőségét annak a kölesönhatásnak, amelyben politika s irodalom áll egymáshoz, s tudván, hogy mit jelent a népek életében, a nemzetek fejlődésében az irodalmi műveltség. „Az emberiség éppen úgy nem lehet el költészet nélkül, mint egyes nemzet — mondotta egy alkalommal —, mert legnemesebb gyönyöreiről, legédesebb vigaszáról mondana le, s eszményi világát tagadná meg.“

Bizonyos, hogy Gyulai egyéniségének legnagyobb ereje jelleme tulajdonságaiban rejtett, s kétségtelen, hogy e tulajdonságok alapján fejlődött az ő írói lényének uralkodó vonása: a kritikai érzék. És tisztánlátáson és erős meggyőződésen alapuló kritikai hajlamát nemesak mások művein elégitette ki. Ő kritikus volt saját magával szemben is, s ez, ha talán egyben-másban lankasztotta is versei vagy beszéleyei hatásának közvetlenségét, viszont igen nagy előnyére is vált költészetének, melynek mezejéről a frázisnak rikító színű virága, mérget rejtő eszmatokja, a bombasztnak bolondgombája, az izléstelenségnek útszéli gyomja teljességgel hiányzik. A költészetet a természet és az emberi szív eleven és szabatos rajzának mondotta, s ezt követelvén másoktól, ezt adta a maga műveiben is. Igaz nélkül nincs valódi szép — ezt az elvet hirdette és követte — s ha a nagy felindulások heve és a képzelet álmainak ragyogó fénye hiányzik is költeményeiből, őszinte hangon szóló tiszta érzése mindig megtalálja az utat lelkünkhöz.

Sokan csak kritikusként ismerik, esakis annak tartják Gyulait, de ez tévedés. Ha Gyulai soha egyetlen sor kritikát vagy irodalmi tanulmányt sem írt volna, néhány novellája: elsősorban a *Régi udvarház utolsó gazdája*, mely irodalmunk legkiválóbb jellemképeinek és korrajzainak egyike és egy esomó verse: a *Hadnagy uram* és a *Pókuiné*, az *Éji látogatás* és a *Szeretnélek még egyszer látni*, bizonyára fenntartanák nevét. Sőt megkockáztathatjuk azt a kijelentést is, hogy egy-két költeménye még nevét is túl fogja élni, mert a *Hadnagy uram*-ot, mely három rövid strófában szabadságharcunk hatalmas hőskölteményét sűríti össze és az *Éji látogatás*-t, mely

klasszikus kifejezése az emberiséggel együtt született és csak vele elmúló szülői érzésnek: az iskolai olvasókönyvek névtelen darabjai között, a népköltés termékeivel együtt szavalni fogják s lelkesedni és megilletődni fognak rajtuk akkor is, mikor Gyulait magát már talán nem is emlegetik.

De nekünk itt ma Gyulairól a magunk szakmájának, az irodalomtörténetírónak különleges szempontjából kell volta-képen szólanunk. Nem mint költőt kell őt tekintenünk és méltatnunk, hanem azt kell vizsgálunk, hogy mint irodalomtörténész micsoda munkásságot fejtett ki, s micsoda jelentőségre tett szert?

Ezt a tevékenységét vizsgálva, természetesen nemcsak a szorosabb értelemben vett irodalomtörténészt kell beeme szemügyre vennünk, hanem a kritikust is. Ő kritikáival is az irodalomtörténetet szolgálta, mint ahogy kritika és irodalomtörténetírás a legrokonabb tudományok. Az irodalomtörténet voltaképpen a mult kritikája — és vajjon a kritika nem a jelen irodalomtörténete-e? A kritika — hogy egy kissé triviális, de talán eléggé találó és szemléltető hasonlattal éljek: a forrásban levő must — az irodalomtörténet a seprőjétől megtisztult, meg-higgadt, megnemesedett bor.

Kétségtelen, hogy Gyulai elsősorban kritikai tehetség. Hogy ez a talentuma mily korán fejlődött, arra van egy érdekes adat Szász Károlynak — a későbbi püspöknek — fiatalkori, nagyrészt kiadatlan naplójában. 1849 tavaszán, mikor a naplóíró — még a haretérre vonulása előtt, Debrecenben, az odamenekült kormány közoktatásügyi minisztériumában együtt foglalmazóskodott Tisza Kálmánnal — Gyulai, átutazóban, meglátogatta őt. Ez alkalommal Szász Károly felolvasta egy akkor-tájban készült költői beszélyét Gyulai előtt, s ez erősen megkritizálta már akkor is régi — mert a tanulókorából való — barátja művét. „Csodálatos — jegyezte föl naplójában Szász Károly Gyulairól —, hogy mily élesen, helyesen, igazán tud ítélni szépirodalmi dolgokban. Más emberben nem tapasztaltam soha ily helyes ítéletet...” Pedig akkor Gyulai még csak huszonhárom esztendős ifjú volt, de már úgy látszik birtokában annak a három fontos tényezőnek, melyeknek összhangja teszi és jellemzi az igazi kritikust: az esztétikai érzéknek, a boncoló értelemnek és a szókimondás erkölesi bátorságának.

E tulajdonok tették a magát folyton művelő Gyulait csak

hamar nagy — és tegyük hozzá: félelmes kritikussá. Mert félték, nem is annyira tőle, mint inkább az ő leplezetlen igazságától, amely mindig erős meggyőződésből fakadt és mindig elvi alapon állt. Maga Gyulai sem tagadta, hogy bizonyos felindulás nélkül nem tudott kritikát írni, — nem titkolta, hogy rokony vagy ellenszenvet érez, s a párthoz tartozást sem restellte bevallani. De a személyeskedéstől — e szónak rút, bár sajnos: közönséges és mindennapi értelmében — mindig tartózkodott, véleményével mindig véleményt állított szembe, s nem tartotta megengedhetőnek, hogy a kritikus — ha pártember is — pártoskodásba tévedjen, s többet merítsen a szimpátia vagy antipátia forrásaiból, mint elveiből és tanulmányaiból. A szókimondásnak és az igazság hirdetésének viszonyát olyan szigorú lelkiismeretességgel értelmezte, hogy nemcsak igazságtalanságot nem mondott soha, jobb meggyőződése ellenére, hanem az igazság elhallgatását is erkölcstelenségnek tartotta volna.

Felfogásának, világnézetének folytonos hangoztatása, éreztetése természetesen népszerűsége rovására ment, de mit bánta azt ő, aki szinte szeretni, majdnem keresni látszott a népszerűtlenséget. El lehet mondani, hogy az ő elmúlásával megszűnt az igazi kritika, mert még azok közt az újabb kritikusok között is, akik az ő nyomát szeretnék és akarnák követni: egyetlenegy sem bír a Gyulai bátorságával, kimondani miudent, ami szívében fekszik.

„Szólj, tégy, törekedj, hass,
Világra ne hallgass,
Ha dicsér, ha gyaláz.
Mit tartasz igaznak,
Szolgálj híven annak,
S csak erre vigyázz —“

írta „*Egy ifjú emlékkönyvébe*“, de szólt benne minden idők valamennyi kritikusának is. Sajnos, hogy akik ezeket az elveket elméletben helyeseknek tartják is — a gyakorlatban nem tudják egészen a Gyulai példája szerint követni.

Gyulai erős elvi álláspontjait ellenfelei és ellenségei — mert persze ezek is voltak szép számmal — szerették az esztétikai dogmatizmus szélsőségei közé sorozni. Pedig Gyulai ettől éppoly távol állott, mint az esztétikai nihilizmustól. A művészet és morál sokat vitatott viszonyában is milyen bölösen ítelt, mikor elismerte, hogy a költészetnek nem az a célja, hogy erkölcsi prédikáció legyen, de nyomban hangsúlyozta, hogy még ke-

vésbbé szabad az erkölcselenség prédikálásának lennie. Páratlan józansága megóvta Gyulait minden túlzástól és az arany középútra vezette. Ezen az úton aztán — mely az igazság mérföldjelzői közt visz — bátran, egyenesen haladt, s így jutott a magyar kritika történetében a legelső helyre, azóta meg sem közelített tekintélyre téve szert. Tekintélyét — bizton mondhatjuk — kivétel nélkül mindenki elismerte, legalább titkon, szíve mélyén, mert akik tagadták és küzdöttek ellene: jobb győződésük ellenére tették, haragból, bosszúból, gyűlölködésből.

A kritikus Gyulainak mint irodalomtörténetírónak is nagy érdemei vannak. Éppen most telik be ötven éve, hogy Gyulai elfoglalta a Toldy Ferenc halálával az egyetemen megüresedett irodalomtörténeti tanszéket. Gyulai a katedrán is érdekes egyéniségnek bizonyult. Lényéből folyt, hogy ott is került a szavakkal való hatáskeresést, megvetette a frázisokat, amikről nagyon jól mondotta Riedl Frigyes, hogy azok Magyarországon többet pusztítottak, mint Mohács. De Gyulai egyébként nem volt elsőrendű szónoki tehetségnek mondható. Néha éppenséggel nehezen, akadozva beszélt, de előadása mindig rendkívül tartalmas és igen érdekes volt. Tudásának reflektorával fényesen megvilágította irodalmunk nevezetes alakjait, s eloszlattott sok tévedést, sok félreértést és félremagyarázást. Az irodalmi szakos tanárjelöltek mindenesetre nagyon sokat tanulhattak tőle, sok igazság, sok helyes ítélet vésődhetett lelkükbe ezeken az előadásokon, egy kiváló szellem ellenállhatatlan büvőkörében. Ez az elnöki szék, amit most elfoglalok, természetesen nem a személyes érzések, nem az egyéni visszaemlékezések megnyilatkozásának helye. De talán nem veszi rossz néven hallgatóságom, ha a magam tapasztalatának közvetlenségével teszek bizonyosságot arról a hatásról, amit Gyulai a katedrán ért el. Nem voltam az ő fakultásának hallgatója, de külön engedelmével, mint vendég, eljártam drámai-irodalmi előadásaira, s mondhatom és ma is hálás kegyelettel őrzött jegyzeteim is tanúsítják, hogy hogyan meg tudta fogni lelkünket Gyulai rapszodikus, de lebilincselő és minden formai fogyatkozása mellett is élvezetes előadása.

De nemcsak a tanári szék volt Gyulai irodalomtörténeti tevékenységének színtere és eszköze. Irodalomtörténetírásunk legnevezetesebb termékei közül nem egy ékeskedik a Gyulai szerzői nevével. Gondoljunk csak a legszebb irodalmi életrajzra,

a Vörösmartyéra, mely párját ritkító tökéletességgel állítja elénk a *Zalán* és a *Szózat* költőjének tiszteletreméltó alakját és grandiózus pályáját, s világítja és érteti meg a kort, melyben ez a nagy szellem dolgozott, amely kornak viszonyai reá és költészetére hatottak, s amely kor viszont olyan jelentékeny hatásokat vett tőle. Vörösmarty — Arany és Kemény mellett — egyik kedves költője volt Gyulainak. De míg manapság szinte divattá vált e nagy poéta legkülönb versének a lázas hangulatú, szaggatott menetű, nem egy helyen éppenséggel homályos értelmű *Vén cigány*-t tartani — mely a már testben-léleekben megtört beteg költő utolsó alkotásainak egyike —, addig Gyulai, aki általában az egyszerűséget szerette, s a kedély bensőséget mindenek fölébe helyezte: a *Szegény asszony könyvé*-t majdnem többre becsülte mindannál, amit Vörösmarty csak valaha is írt.

Nagyobblélekzetű irodalomtörténeti munkája *Vörösmarty életrajzá*-n, valamint a *Katona József és Bánk-bánja* című korszakos monográfián kívül — melyben a legnagyobb magyar kritikus a legnagyobb magyar drámaírónak oly örökéletű emléket emelt — nem sok van Gyulainak, aki általában nem igen szeretett hosszabb munkát írni. Hiszen verses művei közt is egyetlen nagyobb elbeszélő költeménye, a *Romhányi* — irodalmunk nagy kárára — bevégtetlen maradt. A hosszabb művektől való tartózkodásából azonban nagy tévedés lenne Gyulai lustaságára, állhatatlanságára, könnyűvérűségére következtetni. Éppen ellenkezőleg. Szinte túlságba menő lelkiismeretességéből folyt, hogy ritkán mert olyan nagyobb terjedelmű munkába fogni, ami neki sokkalta több idejét foglalta volna le és sokkal nagyobb erejét vette volna igénybe, mint amyi más, könnyebben és kevesebb aggályoskodással dolgozó társának. Sokat volt vele alkalmam érintkezni, s tudom, hogy egy-egy, aránylag nem is hosszú Kisfaludy-Társasági elnöki megnyitón — minden más munkát félretéve és a világtól egészen elzárkózva — több héten keresztül a legnagyobb gonddal dolgozott. Így lettek aztán ezek a megnyitók a maguk nemében igazi műrecek.

De Gyulainak kisebb terjedelmű irodalomtörténeti nevezetes dolgozata sok van. Ide foghatjuk a *Petőfi Sándor és lírai költészetünk* címűt, melynek során még az ötvenes évek első felében elsőnek állította be igazi helyére az irodalomtörténetben a nagy költőt. Különös nyomatékkal akarok azonban rámutatni

az emlékbeszédekre, Gyulai irodalomtörténeti tevékenységének ezekre a talán legszebb termékeire. Ő mondta volt, hogy Kemény Zsigmond az egyénekben rajzolta a kor eszméit és szenvedéseit. Így adja Gyulai — ha nem is teljes egészében — újabb irodalmunk történetét, egyes pályák mesteri rajzában. A Kazinczy, Kölesey, Vörösmarty, Széchenyi, Eötvös, Toldy, Kriza, Szigligeti, Kemény, Csengery és mások fölött tartott emlékbeszédek a legnagyobb irodalomtörténeti fejezetek, nemesak egyes irodalmi hősoket s munkásságukat, hanem egy-egy korszak hangulatát s törekvéseit és eredményeit ismertetve. Lehetetlennek érzem, hogy közülök egyet külön ki ne emeljek e vázlatos és töredékes megemlékezés során. Az Arany Jánosról szóló az, melyet egész emlékbeszéd-irodalmunkban a legszebbnek, a leghatalmasabbnak tartok, mellyel Gyulai nemesak két jeles emlékbeszéd-író elődjét — Köleseyt és Eötvöst — multa felül, hanem önmagát is. Ebben az emlékbeszédben vannak részek, melyek a magyar értekező próza legmagasabb csúcsát jelentik, azt, ahová Gyulai előtt még senki sem tudott fölélni, s ahová emelkedni ő utána sem tudott magyar író.

Ne mondja senki ezeket a kijelentéseimet a köztem és Gyulai közt egykor fennállott meleg viszonyból kifolyó hízelkedésnek. Igaza volt Köleseynek, mikor a Kazinczy fölött tartott emlékbeszédben gyűlöletesnek mondott minden hízelgést, kivált a koporsón túl: „ahol a történet komoly Múzsájának országa kezdődik“. Gyulai ma már igazán történeti alakká magaszkodt, s ha valaha valakivel szemben helytelen volt — úgy ő vele szemben egyenesen megengedhetetlen volna a kritika nélküli dícséretés, éppen baráti részről, ahonét ő róla, ő hozzá méltóan, csak a tárgyilagos igazság szavainak szabad hangoznia. De bizonyára nem leszek hűtelen sem az ő elveihez és emlékéhez, sem az általa mindig oly rendületlenül védelmezett igazsághoz, ha Gyulaiban ma itt azt az embert ünneplem, akinek helye a magyar Parnassuson a legkiválóbb szellemek között van. Irodalmunk legnagyobb lírikusa, legnagyobb epikusa és legnagyobb drámaköltője — Petőfi, Arany és Katona — mellett a legnagyobb magyar kritikus volt ő, kinek hiányát ma még nagy társaiénál is élénkebben érezzük. Mert költészetünk említett fejedelmeinek hátrahagyott művei elevenen ható erőként élnek ma is irodalmunkban, s nemzedékek élhetnének még belőlük, századokon át, ha méltó utódaik nem támadnának is.

De a jelenkor kritikája nélkül amál kevésbé lehetünk el, minél inkább hiányzanak az igazi nagyok, s minél inkább van szükség az új irodalom fattyúhajtásainak nyesegetésére, a gyorsan terjedő dudva irtására, az elhatalmasodó bozótban való irány-mutatásra.

Mikor 1859-ben, Kazinczy születésének százados évfordulóján, Gyulai a maga forrón szeretett kedves szűkebb hazájában, Erdélyben és éppen szülővárosában, Kolozsvárt rendezett ünnepélyen emlékbeszédet tartott a nagy nyelvújító és irodalmi reformátor fölött, többek közt e szavakkal fordult az ünnepeltnek megdicsőült szelleméhez: „...Ha valaha csak gondolatban is fajulni kezdenénk, ha csak egy pereig is ingadoznánk, ha csak lankadni is mernénk — jelenj meg közöttünk éjjelenként, mint az ősapa veszélyben forgó unokáinak, ints, vádolj, kérj, követelj, buzdíts és vezess...“

Ki tagadhatná, hogy néhány év óta a lankadásnak, az ingadozásnak, az elfajulásnak tünetei már mutatkozni kezdenek szerenésetlen nemzetünkön. Hitvány gyávaság, nyomorult kishitűség lenne azonban máris arra gondolni és azt hirdetni, hogy a magyarsággal leszámolt a Gondviselés és a pusztulás útján nincs módunkban megállani és megfordulni. De viszont léha könnyelműség, veszedelmes nemtörődömség lenne abban az ábrándban ringatni magunkat, hogy nincs semmi baj, nem kell megijednünk a posványoktól és örvényektől. Az erkölcsi érzésnek irtózatoss megrendülése és sarkaiból való kifordulása, s a nemzetköziséggel kacérkodó elnemzetietlenedés sorvasztó kór-sága nyomán olyan lángbetűkből álló belsazári írás jelenik meg előttünk, hogy igazán össze kell szedni ebben a boldogtalan országban minden jóra való akaratot és törekvést, hogy sikeresen meg tudjuk vívni a ráncszakadt küzdelmet, az erkölestelenségnek, a léhaságnak, a hazafiatlanságnak felszabadult alvilági erőivel. Ennek a küzdelemnek jelentékeny részben éppen irodalmi téren kell lefolynia, nemcsak szorosán vett irodalmi, hanem egyetemes nemzeti érdekből is. Mert amint egész nemzetékeket tönkre lehet tenni a silány irodalom eszközeivel, éppúgy megvan a jó irodalomnak is a maga átalakító, jobbító, nemesbítő, fenntartó ereje.

Ebben a küzdelemben elengedhetetlen szükségünk van a vezérkarban a Gyulai komoly és lelkes szellemére, szükségünk van az ő feddhetetlen és meg nem alkuvó egyéniségének emlé-

kére, hogy nemes büszkeséggel utalhassunk multunk dicsőségére, ernyedetlenül végezhessek a jelennek szorgos, nehéz munkáját, s biztosíthassuk irodalmunknak és vele nemzetünknek boldog jövődjét.

A Gyulai Pál emlékének dicsőítésével, az ő példájának követésére való buzdítással, az ő szellemének idézésével, s ezek nyomán igazi nemzeti irodalmunk további virágzásába vetett bizakodó remény hangoztatásával nyitom meg a Magyar Irodalomtörténeti Társaság ezévi rendes közgyűlését.